

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΣΤΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ Κ. ΑΣΩΠΙΟΥ

(ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ)

Τὴν πρώτη ἀφορμὴ γιὰ τὴ μικρὴ αὐτὴ μελέτη με θέμα τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο ἔδωσε ἓνα σύντομο, ἀνώνυμο ἐνθύμημα τοῦ 1812, γραμμένο στὰ παράφυλλα ἑνὸς βιβλίου. Τὸ ἐνθύμημα αὐτὸ μαζί με ἓνα γράμμα, χρονολογημένο στὰ 1814, ποὺ τὸ ἔστειλε ὁ Ἀσώπιος ἀπὸ τὴν Τεργέστη στὰ Γιάννενα στὸ δάσκαλό του Ἀθανάσιο Ψαλίδα, μιὰ ἄλλη ἐπιστολὴ του ποὺ γράφτηκε στὰ 1870, δηλαδὴ δυὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του καὶ τέλος δύο ἐπιστολές - ἀποδείξεις τοῦ Ἀποστόλου Στανήμερου με ἀποδέκτες τοὺς Φιλητὰ - Ἀσώπιο, ἀποτελοῦν τὰ ἀνεκδοτά κείμενα ποὺ παρουσιάζονται ἑδῶ¹.

Τὸ ὕλικὸ αὐτὸ μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ ὥστε νὰ προσδιοριστοῦν με περισσότερη ἀκρίβεια τὰ χρονολογικὰ πλαίσια, μέσα στὰ ὁποῖα πραγματοποιεῖται ἡ πρώτη μετάβαση τοῦ Κ. Ἀσωπίου στὴν Ἰταλία ἐπίσης οἱ μετακινήσεις του στὶς διάφορες ἰταλικές πόλεις ἕως τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Τεργέστη. Ἐκεῖ ἐδίδασκε γιὰ μερικὰ χρόνια, δάσκαλος στὸ σχολεῖο ποὺ εἶχε ιδρύσει ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα.

Ἐπὶ πλέον μπορεῖ νὰ φωτίσῃ τὶς πλευρές ἐκεῖνες τῆς προσωπικότητάς του, ὅσες ἀμεσώτερα συνδέονται με τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν παιδεία, ἀγάπη καὶ ἀφοσίωση ποὺ σταθερὰ τὸν χαρακτηρίζουν σ' ὄλο τὸν μακρὸ βίο του.

Τὸ σύντομο καὶ ἀνυπόγραφο κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος προσωπικοῦ ἐνθυμήματος· ἦταν γραμμένο στὶς ἐσωτερικὲς λευκὲς πλευρὲς τοῦ ἑξωφύλλου ἑνὸς βιβλίου, τοῦ: «PANTHEUM MYTHICUM, seu FABULOSA DEORUM HISTORIA... Auctore P. Francisco Romey... Editio novissima... Lipsiae, MDCCLXXI». Ἐνας ἀπὸ τοὺς πρώτους κατόχους τοῦ βιβλίου, ὁ Εὐστάθιος Ἀθανασίου, σημειώνει τὸ ὄνομά του με λατινικοὺς χαρακτήρες: EUSTATHII ATHANASII, De-

¹ Τὸ βιβλίον ποὺ τὸ ἐνθύμημα ἀνήκει ἀρχικὰ στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Στ. Κρίνου. Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλίδα ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ψαλίδα. Εὐχαριστῶ τὸν φιλόλογο κ. Ἀλέξη Διαμαντόπουλο γιὰ τὴν παραχώρησή της. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν κ. Κ. Θ. Δημαρᾶ: στὴ συλλογὴ του ἀνήκει τὸ γράμμα τοῦ Κ. Ἀσωπίου πρὸς τὸν Φιλαδελφέα. Τέλος οἱ δύο ἀποδείξεις τοῦ Ἀπ. Στανήμερου βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖον Ἀσωπίου, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Τμῆμα Χειρογράφων, ἀρ. 278 καὶ 279.

brecimi 1783¹. Στα 1812 τὸ βιβλίο τοῦ Εὐσταθίου Ἀθανασίου ἀνήκει στὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο πού, φεύγοντας ἀπὸ τὰ Γιάννενα γιὰ τὴν Ἰταλία, τὸ κρατοῦσε μαζί του καὶ στὰ παράφυλλά του σημείωσε πρόχειρα τὶς δυσκολίες καὶ ταλαιπωρίες, ὅσες τοῦ ἔτυχαν στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ταξιδιοῦ του, ἀπὸ τὴν Κέρκυρα πρὸς τὴν ἰταλικὴ ἀκτὴ².

Ἐκινήσαμεν ἀπὸ Ἰωάννινα διὰ Νεάπολιν σπουδῆς ἕνεκα τῆς Ἰατρικῆς μετὰ Χ. Φιλιπᾶ, Χιδήμου καὶ Ἰωακείμ Κυπρίου. τὸ 1812 Ἀυγούστου 13. Ε. Π. ἀπὸ κορυφούς, ἀφίνοντες τοὺς δύο συνοδοιπόρους χ: δῆμον, καὶ Ἰωακείμ ἐκεῖ, ἐκινήσαμεν Ἀυγούστου 26: διὰ Μπαρλέτταν. ἐπήγαμεν εἰς τῶν ἀγίων 40 τὸ σκάλωμα, ὅπου ἐμείναμεν δύο 5 ἡμέραις, ὕστερα κινήσαντες καὶ πλησιάσαντες εἰς Σιδάρι ἐποδίσαμεν εἰς Κασσιόπην, ὅπου μείναντες ἡμέραις ἀρκεταῖς καὶ παθόντες πολλά, ἐπήγαμεν εἰς Σιδάρι, ὅπου ἐμείναμεν πεντέξῃ ἡμέραις. ἐντεῦθεν λύνοντες διὰ τὰ κάμωμεν τὸ ἀπέρασμα ἐπιάσθημεν ἀπὸ τὸν Ἀγγλικὸν Ἀπόλλωνα, καὶ λαβόντες τὴν ἐλευθερίαν μας, ἐκινήσαμεν διὰ τὴν γῆν τῆς 10 Ἰταλίας. πλησιάσαντες εἰς Ὀιτρόντον διωχνόμεθα ἀπὸ ἐναντίους ἀνέμους καὶ ποδίζομεν. μὴν ἠμποροῦντες τὰ πιάσωμεν εἰς τὴν ἄκραν τῆς Ἁγίας Μαρίας τῆς Λευκῆς, ἐκινήσαμεν διὰ Ὀθωνούς. ἐν τῷ μεταξὺ δευτεροπιανόμεθα ἀπὸ τὸν αὐτὸν Ἀγγλικὸν Ἀπόλλωνα, ὅστις μᾶς ἔσυρε 15 ἔξωθεν τῶν κορυφῶν ἕως τριάντα μίλια μακρὰν τῆς Προβέζης· τότε πάλιν μᾶς γυρίζει διὰ Ὀθωνούς. ὕστερα λοιπὸν ἀπὸ δύο ἡμερονύκτια καὶ μίαν ἡμέραν, ἀπὸ ταῖς 8 Σεπτεμβρίου τὸ ταχὺ ὡς ταῖς 11. παύθησασθέντες λοιπὸν καὶ λαβόντες τὴν ἄδειαν ἐξέκινήσαμεν καὶ ταῖς δώδεκα 20 ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἄκραν τῆς Ἁγίας Λευκῆς ὅπου μόλις ἐδυνήθημεν τὰ πιάσωμεν. εἴμεθα ὄλοι ἡμίγυμνοι ἀπὸ τὴν ταλαιπωρίαν, τὴν αὐπνίαν καὶ ταῖς μεγαλύτεραις θαλασσοταραχαῖς, καὶ βροχαῖς ὅπου ἐδοκιμάσαμεν.

¹ Ὁ Εὐστάθιος Ἀθανασίου σπούδασε στὴν Ἄλλη, ὅπου ἀνακηρύχτηκε διδάκτωρ τῆς ἰατρικῆς. Ἡ ἐναίσιμη διατριβή του μετὰ τίτλο «Historia radice scillae» τυπώθηκε στὰ 1794. Βλ. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία... Ἐν Ἀθήναις 1868, σ. 616.

² Δὲν νομίζω ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ χρειάζεται σχολία· σημειῶνω λίγες, γεωγραφικὲς παρατηρήσεις: στ. 4. Μπαρλέττα, λιμάνι στὴν ἰταλικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀδριατικῆς λίγο βορειότερα ἀπὸ τὸ Μπάρι.—στ. 6. Σιδάρι καὶ Κασσιόπη· σημερινὴ ὀνομασία: τὸ Κασσόπι· ἔτσι γραμμμένο τὸ βρῆμα σὲ χάρτη τῆς Κέρκυρας καμωμένον μετὰ τὸ χέρι (Ἀρχεῖο Φαλίδα). Καὶ τὰ δύο εἶναι λιμάνια στὴ βόρεια ἀκτὴ τῆς Κέρκυρας.—στ. 9. Εἶναι τὰ χρόνια ὅπου ἡ Κέρκυρα, τελευταία ἀπὸ τὰ Ἐπτάνησα, βρίσκεται ἀκόμη στὰ χέρια τῶν Γάλλων καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγον τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα τὴν ἔχουν σὲ ἀποκλεισμό.—στ. 13. Τὸ ἀκρωτήριο Σὰν Μαρία ντὶ Λέουκα, πού κλείνει ἀπὸ τὰ ἀνατολικά τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος. Ὀθωνοί, συγχρότητα ἀπὸ τέσσερα νησιά στὸ βόρειο ἄκρον τῆς Κέρκυρας.

Συντάκτη του ένθυμματος αυτού θά μπορούσαμε χωρίς καμιάν άλλη ένδειξη νά ονομάσουμε τόν Κωνσταντίνο Ἀσώπιο. Ὁ Ἀσώπιος— τὸ οἰκογενειακό του ὄνομα ἦταν Ντσόλμπας—γεννήθηκε στὰ 1785 στὴν περιοχή Γραμμένα τῆς Ἠπείρου, ἀπὸ γονεῖς φτωχοῦς¹. Πολὺ νωρὶς ἤρθε μὲ τὴ μητέρα του στὰ Γιάννενα, ὅπου αὐτὴ ἐργαζόταν στὸ σπίτι τῆς οἰκογένειας Μελά. Στὴν ἀρχὴ ὁ μικρὸς Ντσόλμπας συνόδευε τὰ παιδιά τῆς οἰκογένειας Μελά στὸ σχολεῖο, ἐνῶ σύγχρονα σπούδαζε καὶ ὁ ἴδιος. Γρήγορα διακρίθηκε στὰ γράμματα, τόσο ὥστε νά γίνῃ ὁ ἀγαπητὸς μαθητὴς τοῦ Ἀθ. Ψαλίδα, πού φρόντισε νά τοῦ δοθῇ ὑποτροφία ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Καπλάνη². Ἀργότερα ὁ Ἀσώπιος, δίνοντας ὁ ἴδιος πιὰ μαθήματα, συγκέντρωσε χρήματα μὲ τὸ σκοπὸ νά φύγῃ καὶ νά συνεχίσῃ τίς σπουδές του στὴν Ἰταλία.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὅλο καὶ περισσότεροι ξεκινοῦν οἱ νέοι ἀπὸ τὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα ἀναζητώντας στὴν εὐρωπαϊκὴ παιδεία τὰ πνευματικὰ ἐφόδια, ὅσα καὶ τοὺς ἰδίους θά βοηθήσουν στὴ σταδιοδρομία τους, ἀλλὰ συνάμα θά τοὺς καταστήσουν χρήσιμους στὸ γένος. Ὁ Κ. Ἀσώπιος, μαθητὴς τοῦ Ψαλίδα, εἶναι σὲ θέση νά ἐκτιμήσῃ τὴ σημασία τῆς δυτικῆς παιδείας καὶ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ³ γιὰ νά ἐπιτύχῃ ὅσα ἀπὸ νέος ἐπεδίωξε, χρειάστηκε νά ἀγωνιστῇ πολλὰ χρόνια χωρὶς νά νικηθῇ ἀπὸ τίς δυσκολίες πού τοῦ παρουσιάστηκαν.

Ἔτσι: στίς «13 Αὐγούστου 1812, ἔ.π.» ἔφυγε ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ μαζί μὲ τὸν φίλο του Χριστόφορο Φιλητὰ πέρασαν στὴν Κέρκυρα

¹ Βιογραφικὰ στὸν Ἀσώπιο βλέπε: Ἀν. Γούδα, Βιοί Β', Ἀθ. 1874, σ. 225-242. Jules Blancard, Const. Asopios εἰς La Bibliophilie τ. 4, 5, 7 (1883) 90-92, 115-120, 172-176. Νεολόγος τῆς Ἀνατολῆς, ἀρ. 1171¹ τὸ ἄρθρο ἀναδημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ τῆς Σμύρνης Μέντωρ 4 (1872-1873) 227 κέ. Γιὰ τὴν ἡλικία τοῦ Ἀσωπίου βλ. Φ. Γ. Σχοιμάνου, Περὶ δημοσίου τῶν Ἑλλήνων δικαίου... μεταφρασθὲν ὑπὸ Θεμιστ. Παπαλουκά..., Ἀθήνησι 1857, ὅπου ὁ μεταφραστὴς, μαθητὴς τοῦ Ἀσωπίου, ἀναφέρει στὴ σελίδα ι' τοῦ προλόγου ὅτι ὁ τελευταῖος ἦταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ 75 χρόνων² ἔπρεπε συνεπῶς νά εἶχε γεννηθῇ γύρω στὰ 1785, ὅχι στὰ 1790 ὅπως ἀναφέρει ὁ Γούδας. Ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς δίνει τίς χρονίαι: 1785-1872, Ἰστ. Νεοελ. λογοτεχνίας, δευτέρη ἐκδόση, σ. 336. Βλέπε ἀκόμη Ν. Α. Βέη, Ὁ Ph. Dormer Stanhope, λόρδος τοῦ Chesterfield κτ' ὁ Κ. Ἀσώπιος..., Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση 2 (1947) 82-84. Σὲ ἄρθρο του στὴν ἐφημερίδα Ἐλευθερία, 15-1-1956, ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος ἀναφέρει τίς χρονίαι: 1791-1883. Τὸ ἔτος πού πέθανε ὁ Ἀσώπιος, 1872, εἶναι καταχωρημένο στίς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς.

² Γ. Ζωχιού, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1874, σελ. 429. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ψαλίδα πρὸς τὸν Καπλάνη, ὅπου καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν Ἀσώπιο, ἀναδημοσιεύθηκε στὴν Ἐστία 4 (1879) 273. Καὶ τὸ ὄνομα Ἀσώπιος μοιάζει νά ὀφείλεται στὸν Ψαλίδα, γιὰτὶ στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα ὑπάρχουν τὰ ἑξῆς: «...τὸν ἕνα, ὅπου τὸν ἀποκαλοῦμεν Ἀσώπιον...».

μέ τελικὸ προορισμὸ τους τὴν Ἰταλία, ὅπου ἐσκόπευαν νὰ σπουδάσουν ἱατρικῆ. Γιὰ τὴν ταυτόχρονη ἀναχώρησή τους μᾶς πληροφοροῦν οἱ περισσότεροι βιογράφοι τοῦ Ἀσωπίου¹. Καὶ ἀφοῦ στὸ ἐνθῦμημα δηλώνεται καθαρὰ ὅτι οἱ δύο ἄλλοι «συνοδοιπόροι», ὁ Χατζῆ Δήμου καὶ ὁ Ἰωακείμ Κύπριος, ἔμειναν στὴν Κέρκυρα, μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε χωρὶς ἐπιφύλαξη ὅτι ὁ συνταξιδιώτης τοῦ Χρ. Φιλητᾶ καὶ συντάκτης τοῦ ἐνθῦμηματος εἶναι ὁ Κων. Ἀσώπιος. Στὴν ταύτιση αὐτὴ μᾶς βοηθοῦν οἱ ἐπόμενες δύο χρηματικὲς ἀποδείξεις, τὶς ὁποῖες στέλνει πρὸς τὸν Κων. Ἀσώπιο καὶ τὸν Χρ. Φιλητᾶ ὁ Ἀποστόλης Στανήμερος, τὴ μία στὴν Κέρκυρα καὶ τὴν ἄλλη στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας². Οἱ χρονεῖς τοῦ ἔχουν οἱ ἀποδείξεις καὶ τὸ ἐνθῦμημα ταιριάζουν ἐντελῶς.

Κύριε Κωνσταντῖνε Ἀσώπιε, καὶ Χρῆστο Φιλητᾶν,

Τὰ γρόσια εἰς διάφοραις Μονέδαις μοι ἐνεχειρίσατε, ὅπου συμποσούνται [] τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ὀρθονείαν σας δὲν θέλει λείπω μὲ πρῶτον τύχοντα ὠφέλιμον κάμβιον, ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς τὰ ἐμβάσω εἰς Νεάπολιν. ταῦτα μὴν ἔχοντας ἄλλο ἀδελφικῶς ἀσπάζοντάς σας καὶ μένων*

εἰς τοὺς ὄρισμούς σας πρὸς τὸν

Ἀποστόλης Στανήμερου

1812 ἡ 20 Αὐγούστου

Κορυφὸς ἔ.π.

Ἀποδέχτες ὀρίζει: «*Τοῖς κυρίοις Κωνσταντῖνω Ἀσωπίω καὶ Χρῆστο Φιλητᾶν, Κορυφὸς*». Ἡ λέξη *Κορυφὸς* εἶναι σθησιμένη κατόπιν μὲ μολύδι. Εἶναι πιθανὸ ὅτι ὁ Ἀποστόλης Στανήμερος δὲν πρόλαβε νὰ δώσῃ τὴν ἀπόδειξή του στοὺς δύο φίλους ὅσο οἱ τελευταῖοι βρισκόνταν στὴν Κέρκυρα, ἐσθῆσε τὴ λέξη *Κορυφὸς* καὶ ἔστειλε τὴν ἀπόδειξη στὴ Νεάπολη. Καὶ ἡ δεύτερη:

¹ Ἡ πληροφορία τοῦ Α. Βροκίνη, τὴν ὁποία στηρίζει σὲ δημοσιευμένη ἐπιστολὴ—βιογραφικὰ σχεδάρια, τευχ. Α' (1877) 248-249—ὅτι ὁ Ἀσώπιος βρισκόταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὸ Παρίσι, δὲν εὐσταθεῖ. Πουθενὰ μέσα στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Ἀσωπίου πρὸς τὸν Στ. Π. Δ. Προσαλέντη, χρονολογημένη στὶς 22 Δεκ. 1811, δὲν ἀναφέρεται ἡ διαμονὴ τοῦ γράφοντος. Αὐτὰ ἄσχετα μὲ τὶς ἐπιφυλάξεις ποὺ μποροῦν νὰ υπάρξουν, ἂν πραγματικὰ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ὁ Ἀσώπιος.

² Οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς δὲν χρειάζονται ἐπίσης σχόλια. Ἴσως μόνον πρέπει νὰ παρατηρήσω γιὰ τὴ δεύτερη, στ. 5, ὅτι ὁ Ἀπ. Στανήμερος, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς οικονομικὲς ἐξυπηρητήσεις, ὅσες ἔκανε στοὺς Ἀσώπιο καὶ Φιλητᾶ, εἶχε ἐπὶ πλέον ἀναλάβει καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς ἀλληλογραφίας τους στὰ Γ'άννενα τὸ ἀμεριμνήσατε | στὴ σημασία τοῦ «εἶμαι ἀμέριμνος», ἡσυχάζω, δὲν ἔχω ἔννοιες, «n'avoir pas de soucis» βλ. Λεξικὸ τρίγλωσσο *Βενιότη - Βλαντῆ καὶ: Weigel*, Λεξικὸν ἀπλορωμαϊκόν.

³ Παραλείπονται ἕξι στίχοι.

Νεάπολη Ἐπιμώτατοι κύριοι Χ: Φιλητᾶ καὶ Κ. Ἀσώπιοι
Κορφοὺς τῆ 24 Ἰανουαρίου 1813, παλαιὸν

Εἰς ἀπόκρισιν πολλῶν τιμίων σας μὲ συμπαθᾶτε ὁποῦ δὲν σᾶς
ἀποκρήθηκα ἐν καιρῷ ἐπειδὴ καὶ εἶμαι μοναχὸς ἰουχάσατε ὅμως ὅτι
5 ἔκσιγράτευσσα τὶς κεκλεισμέναις μου διὰ Ἰωάννινα καὶ ἀμεριμνήσατε.
Ἔσωθεν εὐρίσκατε μίαν γραφὴν πρὸς τοὺς αὐτοῦ Κυρ. Λαμπρίδες ὁμοῦ
καὶ μόνον ἀπὸ φ. 514.12^[1] ἀσπάζωντιὰς σας μένω

ὁ δοῦλος σας

Ἀποσιόλης Σιανήμερος

10 Τοῖς λογιωτάτοις Κυρίοις
Χριστόδούλῳ Φιλητᾶς καὶ Κωνσ. Ἀσωπίῳ
Νεάπολη

Βασισμένοι στὰ τρία αὐτὰ σημειώματα μποροῦμε νὰ καθορίσουμε
μὲ ἀκρίβεια τὴ χρονολογία ὁποῦ οἱ δύο φίλοι ἔφτασαν γιὰ πρώτη φορὰ
στὴν Ἰταλία. Ὁ Κ. Ἀσώπιος καὶ ὁ Χρ. Φιλητᾶς ἀποβιβάστηκαν στὴν
ἰταλικὴ ἀκτὴ στὶς 12 Σεπτεμβρίου τοῦ 1812. Ἡ πληροφορία αὐτὴ
ἄλλωστε διασταυρῶνεται καὶ ἐπαληθεύεται καὶ μὲ μαρτυρία τοῦ Φι-
λητᾶ, ποῦ γράφει: «Τοιοῦτόν τι εἶχον καὶ ἐγὼ εἰς τὴν εἰς Ἰταλίαν διά-
βασίν μου κατὰ 1812 Σεπτεμβρίου...»². Ἐπίσης μποροῦμε νὰ διαγρά-
ψουμε τὰ χρονικὰ πλαίσια τῆς πρώτης διαμονῆς τοῦ Ἀσωπίου στὴν
Ἰταλία: ἔμεινε ἐκεῖ τὴν πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1812
ἕως καὶ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1813. Ἡ κακὴ κατάστασις τῆς υγείας του
τὸν ἀνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Κέρκυρα. Ὅμως μέσα στὸν ἴδιο χρόνο,
δηλ. στὰ 1813, ξαναγυρίζει στὴν Ἰταλία, ὅπου καὶ θὰ μείνῃ τὴ φορὰ
αὐτὴ ὀριστικά.

Τὰ δύο πρώτα χρόνια, 1813 καὶ 1814, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει στὸ
ἀκόλουθο γράμμα του, ποῦ τὸ ἀπευθύνει στὸ δάσκαλό του Ἀθανάσιο
Ψαλίδα, τριγύριζε τὶς διάφορες ἰταλικὲς πόλεις «ἄρρωστος, ἄπολις,
ἀνέστιος καὶ ἀπρόκοπος», γιὰ νὰ καταλήξῃ τὸ 1814 στὴν Τεργέστη
οἰκοδιδάσκαλος πιθανότατα στὸ σπίτι τοῦ Ἠπειρώτη Χριστόδουλου
Μαρίνογλου.

Στὸ γράμμα αὐτό, ἀπὸ τὰ πρὸ χαρακτηριστικὰ γράμματα, ὅσα
γνωρίζουμε τοῦ Κ. Ἀσωπίου, ὁ μαθητὴς περιγράφει στὸ δάσκαλό του,
τὸν ὁποῖο δὲν ἔπαψε νὰ σέβεται καὶ νὰ ἀγαπᾶ, τὴ δύσκολη καὶ ἄχαρη
ζωὴ του στὸ ἐξωτερικὸ «δύω δλοκλήρους ἐνιαυτούς». Κι' αὐτό, ὅταν
ἄλλοι συμπατριῶτες του διακρίνονταν στὰ γράμματα καὶ προόδευαν
σταθερά. Δὲν προσπαθεῖ διόλου νὰ κρύψῃ ἀπὸ τὸ δάσκαλό του πόση πίκρα

¹ Παραλείπονται τρεῖς στίχοι.

² Βιβλιοθήκη Βουλῆς, κ. 301 (Χ. Φιλητᾶ) τ. Ζ', μικρὸ σχῆμα.

αίσθάνεται γι' αὐτό, μάλιστα ξέροντας τὴς ἰκανότητές του—«...ἀλλ' ἄς μὴ καυχῆθῶ περισσότερον...», γράφει—, τὴς ὁποῖες ἕμως δὲν μπόρεσε ἀκόμη νὰ χρησιμοποίησῃ ἔπως θὰ ἤθελε ¹.

Ἀυθέντα μου,

Τὰ λείψανα τῆς παλαιᾶς ἀγάπης σας καὶ τῆς εὐχῆς σας μ' ἔκαμαν νὰ εὐρίσκω ἀπανταχοῦ γῆς καὶ τόπου φίλους πατρικούς. ἀπανταχοῦ εὐρηκα ἀγάπην, ἀπανταχοῦ περιθάλπιν, διότι μαθητὴς σας, καὶ διότι μίαν φορὰν ἀγαπητός σας υἱὸς χωρὶς ἀρετήν, χωρὶς προσωπικὸν προ- 5
τέρημα, τί ἤθελα ἐγὼ ἐλπῖσει, ἂν ἔλειπαν ἀπὸ τὴν συνοδίαν μου τὸ ἐδικόν σας ὄνομα, καὶ τῆς ἐδικῆς σας ἀγάπης τὰ λείψανα; Λέγω τὰ λείψανα, διότι ὑποπιτεύομαι μήπως καμμία μικρὴ κατάρα σας μ' ἔκαμε νὰ περιφέρωμαι δὺο δλοκλήρους ἐνιαυτούς, πλάνης, ἄρῶστος, ἄπολις, ἀνέστιος καὶ ἀπρόκοπος· δὺο χρόνους ἐγὼ λείπω ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, 10
καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀνεχώρησα διὰ νὰ μάθω περισσότερα, ἀλλὰ τίς θέλει τὸ πιστεύσει διὲ ἐγὼ δὲν ἔκαμα ἀκόμη οὐδὲ βῆμα προκοπῆς ἐπὶ τὰ πρόσω; καὶ ἴσως, χωρὶς ἴσως, ἐγὼ εἴξευρα περισσότερα εἰς τὰ μικρὰ μας Ἰωάννινα, διότι εἶχα τὴν εὐνοίαν τοῦ Κ: Ψαλίδα, παρὰ τὴν με- 15
γαλόπολιν Νεάπολιν, παρὰ εἰς τὴν Κέρκυραν, παρὰ εἰς τὴν κλεινὴν Βενετίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπορικὸν Τεργέστιον. μὲ ὄλον τὸν εὐρωπαϊσμόν τῶν πόλεων αὐτῶν, διότι ἔπαιρνα καὶ ὄπιν μου τὴν κατάραν του. Μὲ πόσῃ λύπῃν μου καὶ ἐντροπῇν μου βλέπω καὶ τοὺς Σμυρναῖζοντας καὶ τοὺς Κυθωνιάζοντας νὰ κινῶνται καὶ νὰ φαίνωνται εἰς τὸ θέατρον 20
τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐγὼ νὰ ἀναγκάζωμαι νὰ σιωπῶ; Τοιαῦτα εἶναι τ' ἀποτελέσματα τῆς κατάρρας σας· ἀλλ' ἂν ἡ κατάρα μεταβληθῇ εἰς εὐ-
χήν, ἡ ὀργὴ εἰς εὐνοίαν, καὶ ἂν ἡ συμβουλή σας μὲ ἐμβάσῃ εἰς τὸν

¹ Διατηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου. Θεωρῶ δτι καὶ γι' αὐτὸ τὸ γράμμα δὲν χρειάζονται σχόλια. Στὸ στ. 19, ὅπου ἀναφέρονται οἱ Κυθωνιάζοντες καὶ οἱ Σμυρναῖζοντες, εἶναι φανερό δτι πρόκειται γιὰ τοὺς σπουδαστὴς τῶν Σχολῶν τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυθωνιῶν. Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, ἀφοῦ ἐτελείωσαν τὴς σπουδῆς τους στὴν πατρίδα καὶ ἐφοίτησαν σὲ Πανεπιστήμια τῆς Δύσης, ἔχουν ἤδη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐπιστρέψει καὶ ἀποκτήσει τὸν τίτλο τοῦ δασκάλου. Αὐτοὺς ἴσως, πού τόσο τὸν ἔχουν ξεπεράσει, βλέπει δ Ἀσωπίος μὲ «λύπῃν καὶ ἐντροπῇν».

Γιὰ τὰ δύο ὑστερόγραφα σημειῶνω δτι εἶναι γραμμένα στὸ λευκὸ πίσω μέρος τοῦ χαρτιοῦ καὶ δτι εἶναι ἐντελῶς ἀνορθόγραφα. Ὁ Χριστόδουλος Μαρίνογλος εἶναι ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὅποιος ἦταν σύμβουλος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ὁ ἴδιος δ Χριστόδουλος βρίσκειται ἀργότερα στὰ Γιάννενα ἐπίσης, στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Βλ. Σπ. II. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή, Ἀθ. 1859, σ. 466. Βλ. ἀκόμη I. Λαμπρῖδῃ, Ζαγοριακά, Ἀθ. 1870, 104-105, καὶ Ζαγοριακά Β', 1889, 29, σημ. 1. Ὁ Κων. Μαρίνογλος στὰ 1824, ἐγκαταστημένος στὴν Ἀγκώνα ἀλληλογραφεῖ μὲ τὸν Ψαλίδα γιὰ ζητήματα χρηματικὰ μέσῳ τοῦ Κων. Γεροστάθῃ.

δρόμον τὸν ὁποῖον ἔχασα, τί δέν.....; ἀλλ' ἄς μὴ καυχῆθῶ περισσό-
 25 τερον· καταδεχθῆτε μόνον νὰ μὲ γράψετε, καὶ νὰ μὲ συμβουλευέσεται ὅσα
 κρίνετε ὠφέλιμα, ὠφέλιμα, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ εὐκολα εἰς τοὺς πτω-
 χούς, ὡς

1814: Νοεμβρίου 6 E:N:
 ἀπὸ Τεργεστίου

τὸν ὑμέτερον
 K: Ἀσώπιον

κἀγὼ ὁ Χριστιόδουλος Μαρίνογλος ἀδελφικῶς ἀσπαζόμενος προ-
 σκυνῶ ἐρωτῶ διὰ τὴν ποθητὴν μου ὑγείαν σου· σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ ἐν-
 30 θυμηθῆς μὲ κανέναν χαιρετισμὸν διὰ γράψης πρὸς τὸν ἐδῶ κῦρ K.
 Ἀσώπιον τὸν ὁποῖον τὸν ἔχω ἐδῶ φέτο κοντὰ μου. ὅπου σπουδάζει ὁ
 Γεώργιος υἱὸς μου τὰ Ἑλληνικά· καὶ μὲ τὴν εὐχὴν σου πηγαίνει καλά:—

καγὼ ὁ Γεώργιος Χριστιοδούλου Μαρίνογλος προσκυνῶ ταπεινῶς
 τὴν Σοφολογίότητά σας, παρακαλῶν νὰ μὲ ἀγαπᾶτε, καὶ ὑποσχόμενος
 εὐγνωμοσύνην παντοεινήν.—

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ Ψαλίδας ἀπάντησε στὸ γράμμα τοῦ μαθητῆ
 του· ἢ ἀκόμη ἂν εἶχε κάποια σχέση μετὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Ἀσωπίου στὸ
 σχολεῖο τῆς Τεργέστης, πράγμα ποὺ φαίνεται ἀπίθανο. Ὅπως δὲποτε
 ὁ Ἀσώπιος διορίστηκε τὸ 1815 δάσκαλος στὸ σχολεῖο τῆς ἐλληνικῆς
 κοινότητος τῆς Τεργέστης, ἔπου ἐδίδαξε ἕως τὸ 1818¹. Στὸ διάστημα
 αὐτὸ ἦρθε σὲ ἐπαφὴ μετὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς φίλους καὶ συνεργάτες τοῦ
 Κοραῆ, ἔγραψε ἄρθρα στὸν «Λόγιον Ἑρμῆ»: μικρὰς φιλολογικῆς δια-
 τριβῆς, ποίημα «ἐπικήδειον εἰς τὴν Βασίλισσαν Καρολόταν», ἐπίσης
 τὸν ἐπικήδειον λόγον στὸ θάνατον τοῦ στενοῦ φίλου τοῦ Κοραῆ καὶ φίλου
 δικοῦ του Ἀλεξάνδρου Βασιλείου (1818) «...εἰς εἰλικρινοὺς φιλίας ση-
 μετον, ἔγραψε μὲν Ἀσώπιος, ἐξεφώνει δὲ Ἱατρόπωλος, οἱ δὲ Κων-
 σταντῖνοι»².

Στὴν ὁμιλία του ποὺ ἔγινε τὸ 1815 στὴν Τεργέστη, «...τὴν πρώτην
 ἡμέραν τῶν ἀνακρίσεων τῶν μαθητευομένων εἰς τὴν ἐλληνικὴν scho-

¹ Σ. Β. Κουγιάς, Ἑλληνικά 6 (1933) 57 κέ. Καμιά μαρτυρία δὲν ἔχουμε
 ποὺ νὰ μᾶς ὁδηγῆ πρὸς τὴν κατεύθυνση ὅτι ὁ Ψαλίδας εἶχε κάποια σχέση μετὰ τὸν
 διορισμὸ τοῦ Ἀσωπίου στὸ σχολεῖο τῆς Τεργέστης. Ἀπεναντίας ἔβρουμε ἀπὸ γράμμα
 τοῦ Ἰακ. Ρῶτα ὅτι, ὅταν τὸ 1826 γεννήθηκε ζήτημα διορισμοῦ τοῦ Ψαλίδα στὸ
 ἴδιο σχολεῖο, ὁ Ρῶτας μετὰ πολλὴ διάκριση ἀλλὰ καὶ ἐπιμονὴ ζητεῖ πληροφορίες
 γι' αὐτὸν ἀπὸ τοὺς δύο παλιούς μαθητές του, τὸν Ἀσώπιον καὶ τὸν Φιλητά. Βλ.
 Σ. Β. Κουγιάς, ἔ. ἀ. 71-72.

² Λόγιος Ἑρμῆς 1817 παράρτημα, 1818 παράρτημα, 1819, σελ. 109-111,
 698-708, 909-921, 1820, σελ. 499-502. Ἐπίσης τὸ 1818 ὁ Ἀσώπιος ἐτύπωσε τὰ
 Μαθήματα τῆς γραικικῆς γλώσσης... Μέρος Α' περιέχον Σύμμικτα ἠθικά, ἐν Βε-
 νετία... Δεύτερον μέρος δὲν κυκλοφόρησε.

λὴν...», μὲ σαφήνεια διαγράφονται οἱ σκοποὶ καὶ οἱ ἐπιδιώξεις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ προτείνονται μέσα καὶ τρόποι γιὰ τὴν ἐπίτευξή τους¹. Μὲ τὴ δουλειά του ἄλλωστε στὸ σχολεῖο τῆς Τεργέστης ἔχει κερδίσει τὴν ἐκτίμηση τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος. Εἶναι πιὰ ἀρχιδιδάσκαλος ἐκεῖ, ὅταν ὁ συμπατριώτης του Ἡπειρώτης Δημ. Ἀθανασίου σὲ γράμμα του στὸν Λόγιο Ἑρμῆ², ἔπυ ἐκθέτει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν καλὴ λειτουργία τῶν σχολείων στὰ Γιάννενα, προτείνει ἀπὸ τοὺς πρῶτους τὸν Ἀσώπιο, «...τὸν πολυμαθῆ καὶ σοφὸν συμπολίτην μας...», νὰ ἀναλάβῃ διδασκαλικὴ ἔδρα.

Ὅμως ἡ μεγάλη στιγμή γιὰ τὸν Κων. Ἀσώπιο ἔφτασε ὅταν ἔκανε τὴ γνωριμία τοῦ λόρδου Γκίλφορντ καὶ ὁ τελευταῖος τοῦ πρόσφερε τὴ βοήθειά του γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὶς σπουδές του, πού, ἀναγκαστικά, εἶχε διακόψει τὰ τελευταῖα χρόνια³. Ἔτσι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1818 ἐγκαταλείπει ὀριστικά τὴν Τεργέστη καί, ὑπότροφος τοῦ Γκίλφορντ, πηγαίνει στὴ Γοττίνγη, ἔπυ φτάνει τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου. Πρῶτα περνᾷ ἀπὸ τὴ Βιέννη, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ γράμματα τοῦ Ἰακ. Ρῶτα, μὲ τὸν ὁποῖο βρίσκεται σὲ ἐπιστολικὴ κοινωνία⁴.

Στὴ Γερμανία ἔμεινε ἕως τὸ 1822 σπουδάζοντας φιλοσοφία. Ἐξακολούθησε τὴν παραμονή του ἐκεῖ καὶ μετὰ τὸ 1821, ὅταν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες σπουδαστὲς τῆς Γερμανίας, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὁ Κύριλλος Λιδέριος, οἱ ἀδελφοὶ Α. καὶ Γ. Γλαράκη, μαζὶ καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ἔσπευσαν νὰ κατεβοῦν στὴν Ἑλλάδα, μόλις ἔφτασε τὸ πρῶτο μῆνυμα γιὰ τὴν Ἐπανάσταση. Ἐνα γράμμα του πρὸς τὸν Φιλητὰ ἐξηγεῖ, κάπως, τοὺς λόγους πού τὸν ἔκαναν νὰ μείνῃ πίσω μόνος. Φαίνεται πὼς ἦταν, μαζὶ μὲ τὴν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει στὸν Γκίλφορντ⁵, ἡ κακὴ κατάσταση τῆς υγείας του. «...Ἐγὼ δὲ—γράφει—ὀλίγας ἡμέ-

¹ Λόγιος Ἑρμῆς 1817, 347 - 369.

² Λόγιος Ἑρμῆς 1817, 87 κέ.,

³ Γούδας, ἔ. ἀ. 226. Γ. Ζωχιός, Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1874, 428 κέ., ἔπυ καὶ ἐπιστολὲς Γκίλφορντ πρὸς Ἀσώπιο, στίς ὁποῖες εἶναι φανερὸ τὸ ἐνδιαφέρον καθὼς καὶ ἡ ἐκτίμηση τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερο. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ ὁ Γκίλφορντ ἐκφράζει τὴ λύπη του πρὸς τὸν ὑπότρόφου του «...διότι δὲν αἰσθάνεσαι πλέον τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν εἶχες, νὰ εἰσέλθῃς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν...».

⁴ Σ. Β. Κουέας, ἔ. ἀ., ἔπυ δημοσιεύεται σημαντικὸ μέρος τῆς ἀλληλογραφίας Ἀσωπίου - Ρῶτα.

⁵ Σ. Β. Κουέας, Ἑλληνικά 5 (1932) 381 κέ. Σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Θ. Φαρμακίδη, αὐτ. σελ. 384, ὁ Ἀσώπιος γράφει: «...εἰς κακὸν πανδιδακτῆριον [ἐννοεῖ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία] προβλέπω καὶ κακοὺς διδασκάλους καὶ χεῖριστος ὁ θελήσας νὰ φανῆ πιστός...». Ἐπίσης βλ. καὶ γράμμα τοῦ Γκίλφορντ πρὸς τὸν Ἀσώπιο δημοσιευμένο στὸ Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1874, σελ. 433, σταλμένο ἀπὸ τὸ Λονδίνο στίς 10 Ἰουλίου 1821.

ρας πρὸ τοῦ Πάσχα ἔφθασα εἰς τὴν εὐρύχωρον καὶ λαμπρὰν ἐξορίαν μου ξένος πεντάξενος εἰς τόπον ἀγνώριστον..[¹] Ἡ καλλιτέρευσις τοῦ καιροῦ μ' ἔφεραν εἰς ἀνάρρωσιν· ἀλλὰ μόλις τολμήσω νὰ κοπιᾶσω ἢ μόλις ὁ καιρὸς χαλάσῃ καὶ ἰδοὺ πάλι ὡς τὰ ποτέ, τὸ ἀρχοντικὸν καὶ κόκκινον πτυμα, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λιθερίου, μὲ χαιρετᾷ ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν...»².

³ Ἰσως ἕμως περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη αἰτία τὸν ὀδήγησε στὴν ἀπόφασή του νὰ μείνῃ στὴ Γερμανία ἢ ζωνηρὴ του ἐπιθυμία νὰ τελειώσῃ τὶς σπουδές του, πού εἶχαν πιά μπῆ σὲ καλὸ δρόμο· δὲν ἤθελε νὰ τὶς διακόψῃ τώρα πού πλησίαζαν στὸ τέλος τους· ἡ δική του συμβολὴ στὴν προκοπὴ τοῦ τόπου του θὰ ἦταν ἀποτελεσματικότερη σὲ ἄλλα, ἔχι στὰ πολεμικὰ πεδία. Ἄραγε τὸ «δὲν σὲ λανθάνει ἡ διαίρεσις τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἰς τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν», πού τοῦ εἶχε συμβουλεύσει σὲ γράμμα του ὁ Κοραῆς τὸ 1819³, ξαναθυμῆθηκε ὁ Ἀσώπιος τὴν κρίσιμη αὐτὴ στιγμή; Πάντως τὴν ἀπόφασή του δὲν φαίνεται νὰ τὴν πῆρε ἀβασάνιστα. Συχνὰ μετανιώνει καὶ ζηλεύει τοὺς φίλους του ὅσοι βρίσκονται πιά στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ὁ ἴδιος ζῆ μόνος καὶ ἄρρωστος σὲ ξένον τόπο, ὅπου, κοντὰ στ' ἄλλα, τὸν στενοχωροῦν καὶ οἱ ἄδικες κρίσεις πού ἀκούει γύρω του γιὰ τὴν πατρίδα του καὶ γιὰ τὸν Ἀγώνα. «Εἶσθε εὐτυχεῖς», γράφει, «ὁ Θεὸς μαζί σας καὶ τὸ δαιμόνιον τῆς Ἑλλάδος. Εἰς ἐμὲ ἄλλο παρὰ πίκραν καὶ θλίψιν δὲν μένει»⁴.

⁴ Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος ἐπιστρέφει στὴν Κέρκυρα στὸ τέλος τοῦ 1823, ἀφοῦ ἔχει ὀλοκληρώσει τὸν κύκλο τῶν σπουδῶν του καὶ ἔχει ἐπισκεφθῆ πολλὰς εὐρωπαϊκὰς χώρες. Τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία, ὅπου ἐδίδαξε φιλολογία γιὰ εἴκοσι χρόνια περίπου, σημειώ-

¹ Παραλείπονται φράσεις τοῦ κειμένου.

² Σ. Β. Κουγέας, ἔ. ἀ. 382. Ἡ λέξις ἀγνώριστος στὴ σημασία τοῦ ἀγνωστος, ξένος, βλ. Τρίγλωσσο Λεξικὸ Βενιότη - Βλανιῆ καὶ Weigel Λεξικὸν ἀπλορωμαϊκόν.

³ Γούδας, Βιοι Β', 1874, 228. Βλ. καὶ σύγχρονο γράμμα τοῦ Κοραῆ στὸν Ἰάκ. Ρώτα, Δαμαλᾶς 3, 111. Οἱ σχέσεις Κοραῆ - Ἀσωπίου δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ποτὲ ἐγκάρδιες. Ὁ Κοραῆς δὲν φαίνεται νὰ ἔδειξε γιὰ τὸν Ἀσώπιο τὴν ἰδιαίτερη συμπάθεια πού εἶχε ἄλλοτε δεῖξει γιὰ ἄλλους ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς καὶ συνεργάτες του. Ὅταν στὰ 1822 - 23 ὁ Ἀσώπιος ἔμεινε στὸ Παρίσι βλέπονταν οἱ δύο τους συχνά, δὲν ἔχουμε ὅμως τὴν ἐνδειξὴ ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ Κοραῆ μιᾶς θερμῆς, στενὰ φιλικῆς ἐπαφῆς. (Βλ. Δαμαλᾶς 3, 177, 181, 186, 189). Ὁ Ἀσώπιος ὅμως ἔμεινε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του πιστὸς καὶ συνεπὴς πρὸς τὴν κοραϊκὴ διδασκαλία. Τὰ διδάγματα τοῦ Κοραῆ συγκερασμένα μὲ σιγουρὴ καὶ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση ἀποτελέσαν τὴ βαθύτερη οὐσία τῆς μακρόχρονης διδασκαλίας του.

⁴ Σ. Β. Κουγέας, ἔ. ἀ., 384· σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Κύριλλο Λιθέριο ὁ Ἀσώπιος μὲ πολλὴ πίκρα παρατηρεῖ ὅτι οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουν τοὺς Ἕλληνας «Fanatiker», «wilde Horden» κτλ.

νεται σάν μιὰ λακπρή τροχιά¹. Ὄταν ιδρύθηκε τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἀπὸ τοὺς πρώτους πρὸ προσκαλέστηκαν νὰ ἀναλάβουν διδασκαλία ἦταν καὶ ὁ Ἀσώπιος. Στὴν πρόταση τὴν ὁποία τοῦ ἔκανε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση δείχτηκε διστακτικὸς καὶ ἐπιφυλακτικὸς. Οἱ δισταγμαί του νὰ δεχτῆ τὴν τιμητικὴ θέση ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ ξεσπάσῃ ἐναντίον του ὀξύτατη πολεμικὴ μὲ «ἐπίφασιν φιλολογικὴν», ἐκ μέρους, κυρίως, τοῦ Γ. Χρυσοβέργη². Ὁ Ἀσώπιος δὲν ἐπῆρε μέρος προσωπικὰ στὴ διαμάχη πρὸς ἀκολούθησε. Γιὰ λογαριασμὸ τοῦ δασκάλου του ἀπάντησε στὶς κατηγορίες τοῦ Γ. Χρυσοβέργη, πρὸς ἀμφισβητοῦσε τὴν ἐπιστημονικὴ ἀξία τοῦ Ἀσωπίου, ὁ μαθητὴς του στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία Ἴω. Οἰκονομίδης³. Ἡ πολεμικὴ κράτησε πολὺ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ Ἀσωπίου παραμερίστηκαν μόνον τὸ 1842, ὅποτε ἤρθε στὴν Ἀθήνα καὶ ἀνέλαβε τὴν πανεπιστημιακὴ ἔδρα⁴.

Γιὰ εἴκοσι καὶ περισσότερα χρόνια δίδαξε ὁ Κ. Ἀσώπιος στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ἀκούραστος καὶ ἀκαταπόνητος, χωρὶς διακοπὴ σὲ καιροὺς δύσκολους καὶ ἀνήσυχους, πρὸς ἦταν τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους. Κριτὴς στοὺς φιλολογικοὺς διαγωνισμοὺς ἀντιμετώπισε συχνὰ τὴν ὀργὴ καὶ τὶς ἐπικρίσεις τῶν διαγωνιζομένων⁵.

¹ Γ. Ζωχιός, ἔ. ἀ. 436 - 437.

² Δ. Θερεϊανοῦ, Φιλολογικαὶ ὑποτυπώσεις, Τεργέστη 1885, σελ. 117 κέ. Βραχεῖα ἀπάντησις πρὸς τὸν συντάκτην τοῦ «Φίλου τοῦ Λαοῦ» καὶ τὸν τοῦ «Ραδάμάνθου» περὶ τοῦ ἱππότου Ἀσωπίου..., Ἀθήνησιν, τυπ. Δ. Ἀθ. Μαυρομάτου, 1842, σ. 1 - 15. Τὸ φυλλάδιον ἀνώνυμο, στὸ τέλος τοῦ κειμένου ἀντὶ γιὰ ὑπογραφή τὸ γράμμα Ε. Ὁ Χρυσοβέργης χρησιμοποίησε ἐπίσης στὴν πολεμικὴ του τὴν ἐφημερίδα «Αἰών», ἐνῶ οἱ φίλοι τοῦ Ἀσωπίου ἀρθρογραφοῦσαν στὶς ἐφημερίδες «Φίλος τοῦ Λαοῦ» καὶ «Ραδάμανθος».

³ Θερεϊανός, ἔ. ἀ. Τὸ φυλλάδιον τοῦ Οἰκονομίδη κυκλοφόρησε ἐπίσης ἀνώνυμα μὲ τὸν τίτλον: Πρὸς τὸν Κύριον Ε. συγγραφέα τῆς Βραχεΐας ἀπαντήσεως τῆς πρὸς τὸν συντάκτην τοῦ Φίλου τοῦ Λαοῦ καὶ τὸν τοῦ Ραδάμάνθου περὶ τοῦ ἱππότου Κ. Ἀσωπίου. Ἐν Ἀθήναις, τυπ. ἡ Μνημοσύνη, ἄ. ἔ. Ἀντὶ γιὰ ὑπογραφή στὸ τέλος: Εἰς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀσωπίου.

⁴ Π. Ι. Παπαναστασίου, Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ αἰτιδίου Ἀσωπίου μνημοσύνφ..., σ. 7. Σύμφωνα μὲ τὸν μαθητὴ τοῦ Ἀσωπίου Θεμ. Παπαλουκά, εἰς Σχοιμάνου, ἔ. ἀ., σ. Θ' προλόγου, ὁ Ἀσώπιος ἀνέλαβε τὴν ἔδρα του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν τὸ 1843 - 1844. Ἡ ἐναρκτήρια ὁμιλία τοῦ Ἀσωπίου στὸ Πανεπιστήμιο ἔγινε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1842. Βλ. Ὁμιλία Κ. Ἀσωπίου, ἐκφωνηθεῖσα... ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ὁθωνος τῆς κα' Ὀκτωβρίου 1842, ἐπὶ τῆς πρώτης ἐνάρξεως τῶν αὐτοῦ μαθημάτων' σελ. [1] - 48.

⁵ Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω ἐδῶ τὸν Δ. Βερναρδάκη: στὸν πρόλογον τῆς τραγωδίας «Μαρία Δοξαπατρή» στόχος τῶν ἐπικρίσεων του κατ' ἐξοχὴν εἶναι ὁ Ἀσώπιος. «Ἡ ἐν Ἑλλάδι κριτικὴ ἦς ἀπὸ τινῶν ἐτῶν πρώτιστος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Ἀσώπιος...» οἱ ἄλλοι κριτὲς εἶναι ἀπλὰ «...οἱ περὶ τὸν Ἀσώπιον...». (Δ. Βερναρδάκη,

“Όμως ή φυσιογνωμία του ως πανεπιστημιακού δασκάλου και λογίου εδέσποσε σέ δλόκληρη τήν εποχή του¹.

Τά «Σούτσεια»² αποτελοῦν τὸ ἐπιστέγασμα μιᾶς ζωῆς ἀφιερωμένης στήν ἑλληνική γραμματεία και στή μελέτη τῶν προβλημάτων της. Μὲ στέρεη ἐπιστημονική γνώση ἀσκεῖται συστηματικός ἔλεγχος και κριτική τῆς Ρωμαντικῆς Σχολῆς· συνάμα θέματα καιρία τῆς νεώτερης λογοτεχνίας μας, ὅπως τὸ γλωσσικό και τὸ θέμα τῆς δημοτικῆς παράδοσης, τοποθετοῦνται σέ σωστὲς βάσεις. Εἶναι ἴσως ἀπὸ τίς λίγες φορές, ἀν ὄχι ἡ μοναδική, ὁπού, μετὰ τήν κοραϊκή διδασκαλία, τὰ θέματα αὐτὰ ἀντιμετωπίζονται μὲ τόσο ὑπεύθυνο και φωτισμένο τρόπο.

Τὸ 1866, σέ πολὺ προχωρημένη ηλικία, ἄρρωστος, ἀναγκάζεται ὁ Ἄσωπιος νὰ σταματήσει τήν πανεπιστημιακή διδασκαλία. “Όμως μαζί μὲ τήν ἀπέραντη φιλομάθειά του³, πὸ δὲν πάυει νὰ τὸν κατέχη ὡς τήν τελευταία του στιγμή, μένει πάντα ζωντανὸ και τὸ ἐνδιαφέρον του, ἡ ἀγάπη και ἡ φροντίδα γιὰ τοὺς μαθητές του.

Τὸ ἀκόλουθο γράμμα, πὸ ἀπευθύνεται στὸν Θ. Φιλαδελεφέα, ἔγραψε ὁ Ἄσωπιος δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του· δείχνει ἀκριβῶς τὴ διάθεσή του νὰ βοηθήση και νὰ ἐξυπηρετήση τοὺς νέους δασκάλους, διάθεση πὸ τόσο ἀπλά και χαριτωμένα διατυπώνει στήν ἐπιστολή του.

Μαρία Δοξαπατρή, Μόναχο 1858, σ. σ' και πολλ.). Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁμως ἔχομε μιὰ ἔμμεση ἀναγνώριση τοῦ κύρους τοῦ Ἄσωπιου. “Ο ἴδιος ὁ Ἄσωπιος θεωρεῖ τήν κριτική λειτουργία ὀφηλό: «...τὸ ἐνδοξότερον τῶν διανοητικῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου...», τὸ ὅποιο «...εἶναι συγχρόνως και τὸ δυσκολώτατον και ἀκανθωδέστατον...». Λόγος ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πρυτανείας 1856, ἐκ νέου νῦν μετὰ εἰκονογραφικῶν ἐκδιδόμενος. Ἀθήνησι 1858, σελ. 15.

¹ Ἡλ. Βουτιερίδης, Νέα Ἑστία 21 (1937) 66 κέ. Γιὰ τὴ συμβολή τοῦ Ἄσωπιου στήν ἀνάπτυξη τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ν. Ἑστία 26 (1939) 1948 κέ. Γενικότερα γιὰ τὸ ἔργο του: Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἰστ. νεοελλ. λογοτεχνίας, δεύτ. ἐκδ., σελ. 312 και 336-337. Γιὰ τήν ἀπήχηση πὸ εἶχε τὸ ἔργο του σέ ξένους λογίους βλέπε και F. Lenormant, La Grèce et les îles Ioniennes, Paris 1865, σελ. 26.

² Τὸ ἔργο τυπώθηκε ἀνώνυμα μὲ τὸν τίτλο: Τὰ Σούτσεια, ἦτοι “Ο Κύριος Παναγιώτης Σούτσος ἐν γραμματικοῖς, ἐν φιλολόγοις, ἐν σχολάρχαις, ἐν μετριοῖς και ἐν ποιηταῖς ἐξεταζόμενος. Ἐν Ἀθήναις, τύποις και ἀναλώμασι Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1853· εἶναι ὁμως γνωστὸ ὅτι κύριος συντάκτης του εἶναι ὁ Κ. Ἄσωπιος. Γιὰ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Κ. Ἄσωπιου βλ. και Εὐάγ. Φωιδάδης, Γενική Ἑλλην. Βιβλιογραφία, ἐκδ. Βαγιονάκης, τόμ. Β', τεῦχ. 7, Μάιος 1935, 104-109. Ἐπίσης Δ. Γκιήνης, Ἑλληνικά 9 (1936) 333-334.

³ Γούδας, ἔ. ἀ. 241. Ἑστία 4 (1879) 273, σέ γράμμα του ὁ Ἄσωπιος πρὸς τὸν Π. Λάμπρο γράφει τὰ ἑξῆς: «Καλέ μου φίλε και συμπατριώτα κύριε Π. Λάμπρε, ἔχετε βεβαίως τὰ Ἴταλο-ελληνικά τοῦ κυρίου Σ. Ζαμπελίου. Ἐάν δὲ ἤμπορεῖτε, μεγίστην χάριν θέλετε μοι κάμει νὰ μοι τὰ δανείσητε πρὸς καιρόν. Ἐπιθυμῶ νὰ τὰ ἀναγνώσω, ἵνα μεταδῶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον κάλλιον κατηρτισμένος...».

Ἐν Ἀθήναις, τῇ ια' Ἀπριλίου 1870

Κύριε Θ. Φιλαδελφεῦ,

Ἡ κυρία Χρυσούλα Θ. Κοκκίδου, πληροφορηθεῖσα δι, οὐχὶ μόνον ἔχετε γνωριμίαν καὶ σχέσιν μὲ τὰ ἀνατολικά μέρη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθότητα νὰ κάμνετε ὅ,τι καλὸν ἐφ' ἡμῶν οὐσαιόνοντες εἰς διάφορα μέρη 5 διδασκαλίσας, καὶ γνωρίζουσα προσέτι δι καὶ ἐμὲ ἀγαπᾶτε, παρεκάλεσέ με νὰ τὴν οὐσιῶσω εἰς ὑμᾶς ἵνα σᾶς παρακαλέσῃ τι. Παρ' αὐτῆς ταύτης θέλετε μάθει τὸ ζητούμενον καί, ἐὰν δύνασθε, δὲν ἀμφιβάλλω δι θέλετε τὸ κάμει εὐχαρίστως.

Ταῦτα δὲ πράττοντες θέλετε πράξει ἔργον γενναῖον, χριστιανικὸν 10 καὶ καθ' αὐτὸ φιλαδελφικόν· περιττὸν δὲ νὰ προσθέσω δι ὑποχρεοῦτε καὶ ἐμέ.

Ὁ γηραιὸς καθηγητὴς

Κ. Ἀσώπιος

Ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειχνε ὁ Ἀσώπιος γιὰ τοὺς νέους δὲν ἔμειναν χωρὶς ἀνταπόδοση. Ἀρσενωμένοι μαθητὲς καὶ νέοι λόγιοι στέκουν κοντὰ του γεμάτοι ἀγάπη καὶ σεβασμὸ, πρόθυμοι νὰ πάρουν τὸ μέρος του καὶ ν' ἀπαντήσουν γιὰ λογαρισμὸ του στοὺς ἐπικριτὲς του¹. Ἡ ἀκόμη νὰ τοῦ ἀφιερῶσουν τοὺς πρώτους πνευματικούς των καρπούς: «...ἀκατασίγαστον ἤκουον τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς μου, ὅπως τὴν ἀπαρχὴν ταύτην τῶν μόχθων μου εἰς Σὲ προσενέγκω, σεβαστέ μοι Διδάσκαλε...»².

Ἀπὸ τοὺς νέους λόγιους τῆς ἐποχῆς ὁ Ἐμ. Ροῦδης, ἐπισκέπτης τακτικὸς στὸ σπίτι τοῦ Ἀσωπίου, μαρτυρεῖ τὴ διάθεση τοῦ τελευταίου νὰ βοηθῆ τοὺς νέους μὲ ἀγάπη καὶ ἀπλότητα μοναδική στὴ μελέτη τους καὶ στίς σπουδές τους: «...Ὅτε τὸ πρῶτον κατήλθομεν ἐτι νεώτατοι εἰς τὴν Ἑλλάδα», γράφει ὁ Ροῦδης³, «ἠξιώθημεν εὐτυχήματος

¹ Θεοφιανός, ἔ. ἀ. Δ. Βεργαρόδης (Τρανταλλίδης), Τὸ Τρωγάλιον τοῦ δοκησιοσόφου ἢ Αὐτοσχέδιος ἀπάντησις εἰς τὸν Κ. Γ. Χρυσοβέργην... Ἀθήνησι... 1855.

² Φ. Γ. Σχοιμάνου, ἔ. ἀ., βλ. κυρίως τὴν ἀφιέρωση καὶ εἰσαγωγή, ὅπου ὁ μεταφραστὴς καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀσωπίου Θ. Παπαλουκάς γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «...καὶ οὐδέπω μέχρι τῆς σήμερον διδάσκων δέκα καὶ τρία δλόκληρα ἔτη ἐν Ἀθήναις οὐδὲ μικρὰν ἀναψυχὴν ἔλαβες τῶν καμάτων σου, καίτοι ἐβδομήκοντα καὶ πέντε ἔνιαυτούς φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων σου· ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῆς ἐνάτης μέχρι τῆς δεκάτης πρὸ μεσημβρίας ἐν πλήθοντι ἀκροατηρίῳ τοὺς ἀνεξαντλήτους τῶν προπατόρων ἡμῶν ἐξονυχίζεις θησαυρούς, ἐνστερνίζων τὰ χρυσᾶ αὐτῶν ἔπη εἰς τὰ στήθη καὶ τὰς φρένας ἡμῶν, τὸν δὲ ἐπίλοιπον χρόνον κεκυφώς καὶ σύννους ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ σου διαθήκην πλοσίαν καὶ θησαυρὸν παρασκευάζεις πολύτιμον εἰς τὸ κληρονόμιον ἔθνος σου...» (σ. θ' κέ.).

³ Ἐμ. Ροῦδης, Περὶ συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως, παράρτημα Ἔστιαις Ἀθ. 1877, σελ. 21 κέ.

ἀνεκτιμήτου, τῆς εὐνοίας τοῦ Κωνσταντίνου Ἀσωπίου... Τοιαύτη δὲ ἦτο τοῦ ἀρχαῖκου τούτου λογίου ἢ ἀγαθότης, ὥστε πολλάκις μετὰ μακρὰν ἐσπέραν, καθ' ἣν μὲ εἶχε παντοιοτρόπως εὐεργετήσει, ἀνείγων μοι ταμείον ἀνεξαντλήτων γνώσεων, διορθῶν τὰ πρῶτα μου δοκίμια καὶ παντοίας ἐπιδαψιλεύων συμβουλίας, μὲ συνεχίνει ἔπειτα μέχρι δακρύων εὐχαριστῶν με ὅτι τὸν ἕκαμα συντροφιάν. Τοιαύτας ἐσπέρας διήλθομεν δημοῦ πολλάς, καὶ πολλὰ ἤκουσα περὶ τῆς συγχρόνου ποιήσεως παρὰ τοῦ δλόκληρον τὸν βίον εἰς τὴν μελέτην καταναλώσαντος τῶν ποιητῶν. Τὰς ἀναμνήσεις αὐτὰς ἔφερον εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ καλάμου ἢ πρὸς διδάσκαλον εὐγνωμοσύνη...».

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος πέθανε στὶς 19 Νοεμβρίου 1872 καὶ τάφηκε στὴν ἐκκλησία τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, κοντὰ στὸν τάφο τοῦ Νεόφ. Δούκα¹. Παραθέτω τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου του ὅπως δημοσιεύτηκε σὲ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς²: «Τὴν νύκτα τοῦ παρελθόντος σαββάτου ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Κ. Ἀσώπιος... Σπανίως παρηκολούθησεν εἰς κηδεῖαν τοσοῦτον πλῆθος αὐθορμητῶς...». Ἀλλὰ καὶ ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου, μὲ τὸν πρῦτανι Κ. Παπαρρηγόπουλο ἐπικεφαλῆς, «... κρίνουσα καθῆκον ἑαυτῆς νὰ δώσῃ ἐξαίρετον τιμῆς καὶ σεβασμοῦ δείγμα εἰς μνήμην τοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ ὀνομαστοτάτου τῶν διδασκάλων τοῦ γένους...», ἀπέδωσε τὶς τελευταῖες τιμὲς στὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, ποὺ ἀφιέρωσε τὴ ζωὴ του στὴν προκοπὴ τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους.

Ἀθήνα

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ

¹ Βλ. περιοδικὸ Σμύρνης «Μέντωρ» 4 (1872 - 1873) 176.

² Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων, Τετάρτη 22 Νοεμβρίου 1872.